

Michael Halila

Suomen armeija ja kansalaissodan pitkä varjo

Jääkärien sotataito 1918–1939

Suomalaisen sotataidon ja taktiikan tutkimus on esittänyt aiheensa teknokraattis-rationaalisen kehitystyön tuloksena. Tässä artikkelissa esitän, että sodan kulttuuriseen tutkimukseen perustuva lähestyminen tuottaa selitysvoimaisemman näkemyksen sotataidon kehittymisestä. Rakennan tutkimuskirjallisuuden ja alkuperäislähteiden pohjalta kuvan jääkärien sotilaallisesta kulttuurista, ja selitän sen perusteella suomalaisen sotataidon kehitystä jääkäriupseerien johtamassa armeijassa.

Puolustusvoimien ohjesääntöjen ja taktiikan kehitys on pääpiirteiltään selvitetty, mutta aiemmissa tutkimuksissa ei ole käytetty varsinaisesti doktriinintutkimuksen menetelmiä.¹ Samaan aikaan uuden sotahistorian vallatessa alaa on ”vanhan sotahistorian” aiheisiin suhtauduttu jopa tietyllä ylenkatseella, eikä asevoimien toiminnan varsinaisen ydinalueen – sodankäynnin ja siihen valmistautumisen – tutkimukseen ole useinkaan sovellettu uudemman historiankirjoutuksen menetelmiä.²

Aiempi kirjallisuus on pitänyt suomalaisen sotataidon kehittymistä yksiselitteisenä voittokulkuna kohti talvisotaa. Esimerkiksi Matti Lauerma näkee jääkärihistoriikissaan talvi- ja jatkosodan selkeänä suomalaisen taktiikan menestyksenä. Koska jääkäriupseerit olivat puolustusvoimissa merkittävässä roolissa ennen sotia, johtopäätös

on, että menestyksen täytyy olla heidän ansioitaan.³

Uudempi tutkimus on antanut kaksi eri selitysmallia suomalaisen sotataidon ja taktiikan kehitykselle. Vesa Tynkkynen mukaan suomalainen taktiikka kehittyi pääpiirteittäin yleisten eurooppalaisten trendien mukaisesti, painottaen ensin hyökkäystä ja siirtyen sitten kohti puolustusta.⁴ Juha Mälkki taas on esittänyt, että suomalainen sotataito oli linjakasta, ja keskittyi talvisotaa edeltäneenä aikana pian hylättyjä hyökkäyksellisiä kokeiluja lukuun ottamatta johdonmukaisesti kehittämään ”sodan luonnolliseen kulkuun” perustunutta taktiikkaa, jota talvisodassa toteutettiin.⁵

Molemmat tulkinnat ovat ongelmallisia. Mälkki näkee koko talvisotaa edeltäneen ajan loogisena prosessina, joka huipentui ”Suomen kenttäarmeijan tuottamaan talvisodan ihmeeseen”.⁶ Mälkin tutkimuskysymys näkee talvisotaa edeltäneen ajan täysin toisen maailmansodan näkökulmasta: ”Miten, missä ja millaiseksi muodostui sekä rakentui suomalainen (aineeton) sotilaallinen suorituskyky toisen maailmansodan olosuhteisiin?”⁷ Tällainen tutkimusasetelma on perustavalla tavalla anakronistinen; vaikka asevoimien tehtävä onkin varautua sotaan, eivät jääkäriupseerit tienneet, että he olivat valmistautumassa vuoden 1939 marraskuussa alkavaan tal-

1. Jarkko Kemppi, Suomalaisen sotataidon kehittyminen vuosina 1918–1924. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2, 9 (2006); Vesa Tynkkynen. *Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, taktiikan laitos, julkaisusarja 1, 1 (1996).

2. John Lynn, *Battle. A History of Combat and Culture*. Basic Books 2008, xv–xvii; ks. esim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva 2006, 12.

3. Matti Lauerma, *Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27. Vaiheet ja vaikutus*. WSOY 1966, 960–961; samoin esim. Veli-Pekka Lehtola. *Wallenius. Kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuotanto*. Kustannusosakeyhtiö Kaleva 1994, 126.

4. Tynkkynen 1996, 91.

5. Juha Mälkki, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”*. SKS 2008, 140–143, 334–335.

6. Mälkki 2008, 331, myös esim. 10–11 ”sotilaallisista ihmeistä”.

visotaan. Jos sotataidon kehityksestä valikoidaan vain ne asiat, jotka ilmenivät vuosina 1939–1945, syntyy teleologinen kuva, joka ei tee oikeutta tutkimuskohteelle.

Suurempi ongelma on se, ettei aikalaisaineisto tunne lainkaan ”sodan luonnollisen kulun” käsitettä. Mälkki selittää tätä esittämällä, että luonnollisen kulun ajatus oli niin itsestään selvä, ettei sitä ollut tarpeen kirjoittaa auki.⁸ Myös Tynkkysen itsestään selvänä esittämä yleiseurooppalainen kehitys hyökkäyksestä puolustukseen on kyseenalainen. Elizabeth Kier on esittänyt, että ainakin Ranskassa ja Britanniassa päädyttiin puolustusta korostaneeseen doktriiniin kulttuurisista syistä.⁹ Esimerkiksi Ranskassa puolustuksen korostaminen katsottiin tarpeelliseksi siksi, että vain vuoden mittaisen koulutuksen saaneiden varusmiesten ajateltiin olevan kykenemättömiä hyökkäystaisteluun.¹⁰ Suomessa samanlaisia näkemyksiä ei esitetty; suomalaisille läheisessä Saksan armeijassa asia nähtiin myös toisin, eikä Saksa muutenkaan siirtynyt puolustukselliseen taistelutapaan.¹¹ Suomessa tapahtunutta taistelutavan kehitystä ei olekaan mahdollista palauttaa yksiselitteisesti yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Esitän, että suomalaisen sotilaalliseen kulttuuriin pohjautuva näkemys on selitysvoimaisempi.

Barry Posen on doktriinintutkimuksen eräänlaisessa klassikossa *The Sources of Military Doctrine* esittänyt mallin, jossa doktriinit jaetaan perusluonteeltaan hyökkäykseen, puolustukseen ja pelotteeseen perustuviin. Lisäksi voidaan kysyä, onko doktriini linjassa valtion turvallisuuspolitiikan ja strategian kanssa. Kolmanneksi doktriini voi olla joko innovatiivinen tai pysähtynyt.¹² Posen esittää doktriinien syntyvän joko asevoimien sisäisten prosessien tai ulkoisten tasapainotekijöiden vaikutuksesta.

Elizabeth Kier on kritisoinut Posenin mallia ja osoittanut, etteivät doktriinit tai niiden muutok-

set synny näin suoraviivaisesti. Kierin mukaan keskeisessä asemassa on asevoimien kulttuuri, joka määrittää sen, miten asevoimat käsittävät toimintaympäristönsä. Lisäksi doktriinien syntyyn vaikuttaa siviiliyhteiskunnan poliittis-sotilaallinen kulttuuri, joka heijastuu poliittisten päättäjien suhtautumiseen asevoimiin. On liian yksinkertaista puhua suoraviivaisesti joko poliittisten suuntausten tai asevoimien intresseistä: Kierin teesi on, että kulttuuri määrittää sen, mitä kukin taho milloinkin näkee intressinään.¹³

Kierin analyysi keskittyy samaan doktriinintutkimuksen polttopisteeseen kuin Posenin eli maailmansotien väliseen aikaan Länsi-Euroopassa. Kier näkee ajan tilanteen siten, että esimerkiksi Ranskassa oli siviilien keskuudessa useita kilpailevia poliittis-sotilaallisia alakulttuureja, mutta asevoimien organisaatiokulttuurit näyttävät hänelle yhtenäisinä. Tilanteessa, jossa alakulttuureja on useita, kulttuurin arvot näyttävät selkeästi ilmaistuina ideologioina; jos yksi alakulttuuri on hallitseva, sen ideologia näyttää itsestään selvästi ”järkevänä”.¹⁴

Kierin oletus asevoimien yhtenäisestä kulttuurista on Suomen itsenäisyyden alkuaikojen kannalta valtavan ongelmallinen, koska Suomen asevoimissa tai edes maavoimissa ei tänä aikana ollut yhtenäistä kulttuuria. Kierin luonnehdinta poliittis-sotilaallisista alakulttuureista on kuitenkin käyttökelpoinen myös tilanteessa, jossa asevoimissa on useita kilpailevia kulttuureja: tällöin eri kulttuurien näkemykset näyttävät selkeämmin ideologioina. Yhden alakulttuurin ottaessa vallan sen näkemykset alkavat näyttää itsestään selviltä; alakulttuuri on muuttunut organisaatiokulttuuriksi.

Kierin mukaan asevoimien kulttuuri käsittää sen perustavanlaatuiset oletukset ja arvot, sekä käytännön toimintatavat joilla näitä ilmaistaan. Hän katsoo, että kulttuuriin pääsee käsiksi

7. Mälkki 2008, 29.

8. Mälkki 2008, 141.

9. Elizabeth Kier, *Imagining War. French and British Military Doctrine Between the Wars*. Princeton University Press 1997.

10. Kier 1997, 73–77.

11. Kier 1997, 79–80.

12. Barry Posen, *The Sources of Military Doctrine. France, Britain and Germany Between the World Wars*. Cornell University Press 1984, 14–18, 24–29, 29–33.

13. Posen 1984, 34–37, 80; Elizabeth Kier, Culture and Military Doctrine. France Between the Wars. *International Security* 19:4 (1995), 66–71, 78–79.

14. Kier 1995, 77–81.

tutustumalla asevoimien tuottamaan kirjalliseen aineistoon kuten koulutusohjesääntöihin ja sotilasaikakauslehtiin.¹⁵

Pyrin tässä artikkelissa avaamaan tutkimusta jääkäriupseerien sotilaalliseen kulttuuriin analysoimalla jääkäriupseerien tuottamia keskeisiä ohjesääntöjä. Tuen tätä tarkastelua jääkäriupseerien kirjoituksilla sotilasaikakauslehtiin sekä arkistolähteillä, pääasiassa Pääesikunnassa laadituilla muistioilla ja raporteilla sotataidon kehittämisestä. Keskeisimpänä aineistona on jääkäriupseerien laatima *Suomalainen Sotilaskäsikirja*.¹⁶ Luen aineistoa diskurssianalyttisesti tavoittaakseni sotilaallisen kulttuurin oletukset ja arvot, jotka liittyvät nimenomaan käsityksiin sodankäynnistä. Viittaa myös aiempaan tutki-

■ Kannaksen sotaharjoitusten päätösparaati elokuussa 1939. Muutamaa kuukautta myöhemmin nämä sotilaat joutuivat armottomaan materiaalistaeluun, jollaisen ei jääkäriupseerien mielestä pitänyt olla Suomen maastossa lainkaan mahdollinen. SA-kuva-arkisto 192.

mukseen jääkäreistä ja puolustusvoimien sotasuunnitelmista, tavoitteena luoda uudenlainen synteesi jääkäriupseerien ajattelusta ja sitoa se sotataidon kehitykseen.

Pyrin siis selvittämään, millaista jääkäriupseerien sotilaallinen kulttuuri oli ja voiko se selittää suomalaisen sotataidon historiaa. Tämä tarkastelu on vain pintaraapaisu jääkäriupseerien ajatteluun ja keskittyä heidän kokemuksiinsa

15. Kier 1995, 69–70.

16. *Suomalainen Sotilaskäsikirja. Julaistu Suomalaisen Sotilasjoukon toimesta*. 1. Osa. Ernst Siegfried Mittler und Sohn 1917.

Saksassa ja näiden kokemusten rooliin suomalaisessa sotataidossa.

”Rautainen mieskuri”:

jääkärien Suomalainen Sotilaskäsikirja

Puolustusvoimien alkuvuosien pääohjesääntönä toimi jääkärien laatima *Suomalainen Sotilaskäsikirja*. Käsikirjan kirjoittaminen alkoi jo talvella 1915–1916 Lockstedtin koulutusleirillä, mutta varsinainen käsikirjakomitea aloitti työskentelyn elokuussa 1917, ja sai *Sotilaskäsikirjan* ensimmäiset osat valmiiksi vuodenvaihteen jälkeen 1918.¹⁷ Matti Lauerma on todennut *Sotilaskäsikirjan* ensimmäisten osien olevan sisällöltään kirjava ja epätasaisia; ne ovat yhdistelmä saksalaisia ohjesääntöjä ja käsikirjoja sekä kirjoittajien omaa improvisaatiota.¹⁸ Kirjoittajien joukossa oli sittemmin kenraalikuuntaan kohonneita jääkäreitä: Lauri Malmberg, Karl Lennart Oesch ja V. E. Tuompo.¹⁹

Käsikirjan ensimmäisen osan lukijan on vaikea olla huomaamatta kurinpidon merkitystä jääkäreille: ensimmäiset 19 sivua on omistettu sotilassäädöksille, jotka käsittelevät pääasiassa erilaisista palvelusrikkomuksista annettavia rangaistuksia. *Sotilaskäsikirja* on ainoa suomalainen ohjesääntö, joka painottaa näin vahvasti kuria ja rangaistuksia:

Ainoastaan sellainen armeija, jossa vallitsee rautainen mieskuri, voi taitavan johtajan avulla saavuttaa voiton. Kuri muodostaa armeijan tukipylvään, se on jokaisen menestyksellisen yrityksen ehto.²⁰

Samoin myöhemmin komppanian- ja joukkueenjohtajan tehtävänkuvauksissa korostetaan kurin ja ankaruuden merkitystä, ja aiheeseen palataan myöhemminkin.²¹ Sittemmin itsen-

sessä Suomessa tällaisista kurinpitotoimista säädettiin laissa; kuten Lauerma on huomauttanut, käsikirja oli laadittu armeijalle, jota ei vielä ollut olemassa.²² Ei ole myöskään välttämättä selvää, millaisen valtiomuodon jääkärit ajattelivat tulevalle Suomella olevan.

Kurin vahvaa korostamista selittävät pitkälti miehistöainekseltaan heterogeenisen jääkäripataljoonan kurinpidolliset ongelmat.²³ Kurin ja rangaistusten korostaminen on merkittävää myös siksi, että *Sotilaskäsikirjan* päätoimittajana toimi kovista otteistaan tunnettu Armas Ståhlberg.²⁴ Jääkäripataljoonassa komppanianpäällikköä vastaavan *oberzugführerin* arvon saavuttanut Ståhlberg oli tammikuun 24. päivä 1917 ampunut Aa-joen jälle lapualaisen jääkäri Sven Matti Saarikosken. Mies oli kieltäytynyt lähtemästä hyökkäykseen vedoten sairastumiseensa, ja Ståhlberg oli tappanut hänet. Vaikka saksalainen sotoaikeus totesi ampumisen oikeutetuksi, tapaus pahensi entisestään jääkäripataljoonan kurinpito-ongelmia, ja Ståhlbergiä uhkailtiin ja nimitettiin murhaajaksi.²⁵ Ei olekaan yllättävää, että heti käsikirjan ensimmäisen osion 13. pykälä sallii esimiehen käyttää asetta sotilaisiinsa ”pakottaakseen käskyjään tottelemaan”.²⁶ Samanlaista summittaista väkivaltaa käytettiin sisällissodassa ja sen jälkiselvittelyssä; esimerkiksi jääkäriupseeri K. M. Walleniuksen käskemät teloitukset Pohjois-Suomessa 1918 ja hänen tappouhkauksensa varusmiehille Kuusamon Paanajärvellä.²⁷

Kurin tehtävä oli muovata pataljoonan taustoiltaan ja mielipiteiltään hyvin erilaisista jäsenistä yhdenmukaisia sotilaita. Käskyjä on aina ehdottomasti toteltava, vaikka niitä pitäisi väärinä. Mitään sotilaiden yksilöllisiä eroja ei tunnusteta, eikä pelkkä tottelevaisuus riitä: ”Tottelemisen täytyy tapahtua ilolla, ei rangaistusten pelossa.”²⁸ Sotilaan on pidettävä lippua pyhänä

17. Lauerma 1966, 601–611.

18. Lauerma 1966, 607.

19. Lauerma 1966, 604–605.

20. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 1–19.

21. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 31, 35.

22. Lauerma 1966, 604.

23. Matti Lackman, *Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia*. Otava 2000, 309–315.

24. Tapio Helen, Ståhlberg, Armas. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997, <https://www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6435> (27.9.2017).

25. Lackman 2000, 394–396, 469. Ståhlberg kaatui kansalaissodassa (Lackman 581).

26. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 3.

27. Lehtola 1994, 61–63, 70.

28. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 9.

ja rakastettava isänmaataan.²⁹ *Sotilaskäsikirja* vaatii siis yksittäiseltä sotilailta kyseenalaistamattomaa tottelemista, uhkaa tätä pitkällä luettelolla rangaistuksia aina kuolemaan asti ja velvoittaa alistumaan tähän ilolla. Jääkärien kuvittelemassa armeijassa kontrolli ulottui yksilön tunteisiin ja mielipiteisiin saakka.

Sotilaskäsikirjan ensimmäinen osa käsittelee käytännössä miehistön kouluttamista kompanian tasolla. Pataljoonasta ja sitä korkeammista muodostelmista mainitaan vain, minne komppania niiden suljetussa järjestyksessä sijoittuu.³⁰ Osa koulutusohjeista on silmiinpistävän vanhanaikaisia. Kivääriammunnan esimerkeissä on kantamia 800 metriin asti ja käskyesimerkeissä yli kilometriin, joita on pidettävä poikkeuksellisen pitkänä ampumamatkoina.³¹ Koska koulutus aloitetaan aivan perusasioista, ei sulkeisten määrä yllätä. Hyvin lyhyessä pataljoonan marssia käsittelevässä osiossa mainitaan mahdollisuus, että jalkaväkikomppania saattaisi jopa taistelukentällä marssia tahdissa, ”järjestyksen sekä mieskurin ylläpitämiseksi”.³² Tällaiset ohjeet eivät sinänsä ole yllättäviä, jos ajatellaan, että käsikirjan kirjoittaminen on aloitettu Lockstedtissä vuonna 1915, ennen kuin jääkäreillä oli ensimmäisen maailmansodan taisteluista tietoaakaan, mutta käsikirja julkaistiin kuitenkin vasta vuonna 1918, eikä näitä ohjeita silloin korjattu.

Sotilaskäsikirjaa myös laajennettiin vuonna 1918 kahdeksanosaiseksi.³³ Näistä osista kahdeksas käsitteli kenttäpalvelusta ja taktiikkaa.³⁴ Taktiikan keskeisimmäksi periaatteeksi nousee hyökkäys:

Hyökkäys vie yleensä voittoon, puolustus tappioon. Jos jostakin syystä ollaan pakotetut puolustautumaan, niin on mahdollisimman

pian koetettava muuttaa puolustus hyökkäykseksi. Ainoastaan tämä vie voittoon.³⁵

Hyökkäyksen ylivoima tehdään selväksi myös sotilaiden koulutustavoitteissa:

Menestymisen ehtona on hurja hyökkäyshalu, jonka jo alusta alkaen tulee synnyttää vihollisessa pelkoa. – Hyökkäysintoa ja toimintahalu on erikoisesti istutettava miehiin. Huimalla hyökkäyksellä on menestys.³⁶

Kurin ja hyökkäyksen korostus kohtaavat etenkin *Sotilaskäsikirjan* ensimmäisessä osassa esimerkiksi otetussa kertomuksessa buurisodasta: kirjoittajien mukaan buurit joutuivat tappiolle ”suurimmaksi osaksi siitä, että buureilta puuttui sotilallinen kuri”, mutta myös koska heiltä puuttui ”kasvatus hyökkäyssotaa varten”.³⁷

Siinä missä *Sotilaskäsikirjan* ensimmäinen osa keskittyi kompanian taisteluun, kahdeksas osa liikkuu korkeammilla tasoilla. Esimerkiksi osio ”Maan luonteen merkitys sodankäynnissä” käsittelee suhteellisen yleisluonteisesti taistelua muun muassa tasangoilla, kukkuloilla ja metsissä.³⁸ Osiossa ”Taistelu erikoisissa olosuhteissa” annetaan hieman yllättäen ohjeita vuoristotaisteluun.³⁹ Sotahistorialliset esimerkit ovat enimmäkseen Saksan sodista; Suomen tapahtumiin viitataan vain ”pikku sotaa” eli sissisotaa käsittelevässä osiossa, jossa on esimerkkejä Suomen sodasta 1808–1809.⁴⁰ Enimmäkseen sota tuntuu sijoittuvan hyvin yleisluonteiseen maastoon, ja ohjeiden soveltuminen Suomeen jää avoimeksi kysymykseksi.

Varsinainen taktiikkaa käsittelevä osio vaikuttaa keskeneräiseltä: osassa B on vain alaosio 2, jonka jälkeen seuraava osa on F. Teksti on paikoin

29. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 2–3, 7.

30. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 191–199.

31. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 180, 227.

32. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 192.

33. Kemppe 2006, 149.

34. *Suomalainen Sotilaskäsikirja*. Julaistu *Suomalaisen Sotilasjoukon toimesta*. VIII kenttäpalvelus ja taktiikka. Ei kustantajatietoja.

35. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* VIII, 21.

36. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 236.

37. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* 1917, 235.

38. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* VIII, 198–219.

39. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* VIII, 522–525.

40. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* VIII, 529–537.

viimeistelemätöntä, ja suurin osa piirroksista ja kaavioista on sijoitettu kirjan viimeisille sivuille, joilta niitä on hankala löytää. Viimeinen eli strategiaa käsittelevä osio siirtää tarkastelun kompanian tasolta valtioon sodassa. Heti alussa annetaan esimerkiksi seuraava luonnehdinta:

Mutta tapain turmelus on suurempi vaara ihmiskunnalle kuin sota, joka usein on virkistänyt ja herättänyt uutta elonvoimaa horrostilassa olevassa kansassa.⁴¹

Sotilaskäsikirjan kahdeksas osa on jossain määrin sekava. Tuntuu myös paikoin kummalliselta ajatella, että sitä olisi ollut tarkoitus käyttää Suomen armeijan sotilaiden koulutukseen korkealentoisine pohdintoina ja vuoristo- ja tasanko- taisteluhjeineen.

Koko *Sotilaskäsikirjan* silmiinpistävin puute on se, että se hädin tuskin huomioi kirjoituskanaan riehunutta suursotaa. ”Kenttäpalvelus ja taktiikka”-osiossa ei huomioida taistelukaasujen käyttöä, ja asemasota mainitaan vain paikoin. Panssarivaunuja ei koko teoksessa käsitellä lainkaan. Vaikka teknologiaan viitataan taktiikkaa muuttavana tekijänä⁴², uusinta kehitystä ei käytännössä huomioida.

Sotilaskäsikirjan diskurssianalyttinen lukeminen nostaa esiin neljä keskeistä teemaa. Ensimmäinen on kurin ja rangaistusten merkitys: sotilaiden on muodostettava ei vain toiminnaltaan vaan myös ajatuksiltaan ja tunteiltaan homogeeninen joukko. Toinen on hyökkäyksen merkitys: vain hyökkäys voi johtaa menestykseen, ja kaikki muut taistelulajit ovat tilapäisiä. Kolmanneksi, *Sotilaskäsikirja* ei erikoisemmin välitä teknologian kehittymisestä: maailmansodan uudet taistelulaitteet loistavat poissaolollaan, ja esimerkiksi ajatus suljetun muodon käytöstä taistelukentällä on häkellyttävä teoksessa, jolla on koulutettu suomalaisia varusmiehiä. Viimeisenä teemana on sotatieteellisen tarkastelun kapeus. *Sotilaskäsikirja* keskittyy enimmäkseen taktiseen tai taistelutekniseen tasoon, mutta kun siltä pois-

tutaan, siirrytään suoraan strategiaan. Vain hie-man kärjistäen tarkastelu siirtyy pataljoonasta suoraan valtion tasolle. Korkeampi taktinen ja operatiivinen taso puuttuu kokonaan; yhtymän taistelua on hankala hahmottaa *Sotilaskäsikirjan* pohjalta. Nämä neljä teemaa toistuvat myös jääkärien toiminnassa Suomessa.

”Viha voittamaton”: jääkärien pitkä vapaussota

Matti Lackman on kiinnittänyt huomiota jääkärien keskuudessa yleiseen rasistiseen vihaan ”ryssäläisyyttä” kohtaan.⁴³ Jääkärien rasismia ei muussa tutkimuksessa ole nostettu esiin heidän toimintaansa selittävänä tekijänä, vaikka rasismi näyttää olleen keskeisessä asemassa jääkärien identiteetissä ja jääkäriupseerien rakentamassa sotilaallisessa kulttuurissa. Rasismilla tarkoitetaan ajattelu- ja puhetapaa, jossa ihmisiä rodullistetaan kuuluviksi biologisesti erilaisiin ryhmiin, joiden sisäsyntyiset ominaisuudet selittävät heidän toimintaansa deterministisesti.⁴⁴ Jääkäriupseerit eivät ainoastaan olleet omaksuneet aikansa rotuopillisia ajatuksia, vaan he rodullistivat poliittiset näkemyksensä ja identiteettinsä ja toteuttivat näitä ajatuksia myös käytännössä.

Jääkäriliikkeen rodullistaminen alkoi jo Lockstedtin koulutusleirillä. Saksalaiset kouluttajat pitivät suomenkielisiä jääkäreitä rodullisesti vähintään arveluttavina, ellei suorastaan alempiarvoisina ”mongoleina”. Ruotsinkieliset taas olivat silloisessa rodullisessa ajattelussa germaaneja, ja siksi ruotsinkielisiä jääkäreitä ylennettiin ja palkittiin paljon useammin kuin suomenkielisiä. Tämä tietenkin omalta osaltaan ruokki pataljoonaa repinyttä kieliriitaa.⁴⁵

Lackmanin mukaan kaikki jääkärit toisaalta jakoivat rasistisen suhtautumisen venäläisiin, ja Saksan armeijassa he oppivat myös halveksimaan baltteja ja juutalaisia alempirotuisina.⁴⁶ Venäläisyyden määritelmä laajeni jääkärien keskuudessa käsittämään myös sellaiset suomalaiset, jotka eivät olleet heille poliittisesti mieluisia. Esimerkiksi sosialistit ja etenkin kansalaissodan puh-

41. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* VIII, 546.

42. *Suomalainen Sotilaskäsikirja* VIII, 545.

43. Lackman 2000, 583–601.

44. Pekka Isaksson ja Jouko Jokisalo, *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismin aatehistoriaa*. Like-kustannus 1998, 8.

45. Lackman 2000, 216–222.

46. Lackman 2000, 227–242.

jettua punaiset olivat oikeistolaisille jääkäreille ”ryssiä”; he olivat poliittisen valintansa kautta menettäneet suomalaisuutensa ja langenneet ”ryssäläisyyteen”. Monet jääkärit olivat pettyneitä Suomen saavutettua itsenäisyytensä rauhanomaisesti, koska heissä heräsi pelko etteivät he pääsisikään puhdistamaan Suomea ”ryssäläisyydestä”.⁴⁷

Jääkäriupseerit päätyivät kansalaissodan aikana konfliktiin myös Venäjällä ja Ruotsissa koulutettujen upseerien kanssa. Jääkärieversti Aarne Sihvo oli Karjalan armeijan tiedonannossa vaatinut, että

[h]allituksen on pidettävä huoli siitä, että sotajoukkojen järjestely jää nykyaikaiseen sodankäyntitapaan tutustuneille ja sen opin käyneille eikä toisen n.s. ”perääntymisjärjestelmän miehille, josta järjestelmästä Venäjä on niin kuuluisa.”⁴⁸

Samoin Harald Öhqvistin mielestä ”venäläinen arvomaailma” rapautti armeijaa taantuneisuudellaan. Öhqvist syytti kollegoitaan jopa epäsiinämaallisuudesta.⁴⁹ Jääkärikapteeni Olkkonen viittasi *Suomen Sotilasaikakauslehdessä* vuonna 1922 sotaan tekijänä, joka ”karsii pois kaikki ne mutkat, joita useimmiten epäpätevä rauhanaikainen kehitys on siihen [sic] pullistellut”; ”sodat ovat siis omiaan seulomaan pois taistelutavoista vanhan kuonan”.⁵⁰ Kuten Jarkko Kemppe on huomauttanut, ei liene epäselvää kehen Olkkonen tässä viittasi: Venäjällä koulutettuihin upseereihin.⁵¹

Vuonna 1924 tuli aika suorittaa jääkäriupseeri Paavo Talvelan sanoin ”verenvaihto” armeijassa. Puolustusvoimissa palvelevat jääkäriupseerit kokoontuivat ja laativat yhteisen manifestin, jossa Venäjällä koulutetut upseerit vaadittiin syrjäytettävän armeijan johtopaikoilta. Jos jääkärien vaatimuksiin ei suostuttaisi, he kaikki eroaisivat.⁵² Myöhempi tutkimus on suhtautunut jääkärien

kapinaan vähintään neutraalisti, ellei suorastaan myötämielisesti. On korostettu käytännön teki- jöitä kuten jääkäriupseerien halua saada korke- ampa sotilaskoulutusta ja edetä urallaan.⁵³

Jos jääkärikapinaa tarkastellaan suhteessa jää- kärien rasistiseen vihaan, näyttävät tapahtumat hieman erilaisilta. Kun jääkäriupseerit laativat luetteloa ”tsaarinupseereista” jotka oli syrjäytet- tävä, heidän perustelunsa olivat kauttaaltaan rasistisia. Esimerkiksi puolustusvoimien komen- tajaan, kenraali Wilkamaa, herjattiin pelkuriksi ja yksinkertaiseksi rodullisin perustein:

Ennen kaikkea omaa hän aito venäläisen omi- naisuuden, nimittäin vastuuvaihtamisen puut- teen, saaden vastuun pelko hänessä suoras- taan kammon luonteen.

Kenraalimajuri Kivekkään viaksi luettiin, että hän oli esiintynyt Suomessa venäläisen kenraalin virkapuvussa – siis omassaan – ja oli muutenkin rodullisesti arveluttava:

Yleispiirteinä hänessä voitaneen siis pitää venäläisyyttä – hän on venäläinen kenraali, jonka paikka suinkaan ei ole Suomen armei- jassa.

Lasse Laaksonen on kuvaillut jääkärien luon- nehintoja tendenssimäisiksi syytelistoiksi, joille ei löydy tukea kyseisten upseerien henkilöarvio- oista.⁵⁴ Kemppe on osoittanut kenraali Wilka- maan kohdistuneiden syytteiden olleen pitkälti puhdasta panettelua.⁵⁵

Jääkäriupseereilla oli varmasti monia motii- veja hyökätä Venäjällä koulutettuja virkaveljiään vastaan, mutta rasismi on selvästi ollut keskei- sessä asemassa. Palvelu Venäjällä on tartuttanut vanhan väen upseereihin ”ryssäläisyyden”, ja siksi heidät oli puhdistettava valkoisesta Suomesta. Samalla jääkärit tekivät omaa identiteettityötään.

47. Lackman 2000, 231, 523–525, 526–529, 541.

48. Vesa Saarikoski, *Keskustajääkäri Aarne Sihvo. Demokraatti ja eheyttävä murrosaikojen asevoimissa*. SHS 1997, 71.

49. Lasse Laaksonen, *Mistä sotakenraalit tulivat? Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939*. Helsinki-kirjat 2011, 68.

50. Matti Olkkonen, Vähän uuden koulutussuunnan perusteista. *Suomen Sotilasaikakauslehti* (1922), 332. Sivunumerot viittaavat Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastossa oleviin nidottuihin vuosikertoihin.

51. Kemppe 2006, 185.

52. Laaksonen 2011, 75–86.

53. Tynkkynen 1996, 28; Kemppe 2006 180–183; Laaksonen 2011 75–117.

54. Laaksonen 2011, 83–86.

55. Kemppe 2006, 159–160.

Venäjällä palvelleet upseerit leimattiin epäkansallisiksi, kun jääkärit tekivät itsestään kansallisia. Tässä he myös onnistuivat; onhan huomionarvoista, että tutkimuskirjallisuudessa käytetään vielä 2000-luvullakin nimityksiä ”tsaarinupseeri” tai ”venäjänkenraali”⁵⁶, mutta kukaan ei nimitä jääkäreitä ”saksanupseereiksi” tai ”kaiserinupseereiksi”. Jääkäriupseerit saattoivat ainakin vapaussodan aikana käyttää keskenään komentokielenään saksaa, mutta he esiintyivät silti yksiselitteisen suomalaisina – vaikka vastaava teko Venäjällä palvelleen upseerin tekemänä olisi ollut todiste tämän ”ryssäläisyydestä”.⁵⁷

Samalla myös jääkärit, joilta puuttui Venäjällä palvelleiden upseerien muodollinen koulutus, rakensivat kuvaa itsestään edistyksellisinä nykyaikaisen sotatieteen kehittäjinä. Jos vanhan väen upseerit olivat taantumuksellisia, rappeutuneita ja vanhanaikaisia, jääkäriupseerit olivat heidän vastakohtanaan nuoria, dynaamisia ja edistyksellisiä. Venäjällä palvelleisiin ”ryssänupseereihin” kohdistuneet syytteet ilmensivät samalla jääkärien rasismia ja rakensivat jääkärien yhteistä identiteettiä ja kulttuuria. Jääkärit jatkoivat vuoden 1918 hanketta puhdistaa Suomi ”ryssäläisyydestä” armeijan sisällä ja toteuttivat *Sotilas-käsikirjan* kuridiskurssin vaatimusta. Armeijan miehistön oli oltava yhtenäisen kansallista ei vain koulutukseltaan ja toimintatavoiltaan vaan myös asenteiltaan ja mielipiteiltään. Vastaavasti upseeristö oli saatettava kansallisesti yhdenmukaiseksi.

Jääkärien kansallinen sotataito

Jääkäriupseerien yhteisen erouhkauksen jälkeen Venäjällä koulutetut upseerit syrjäytettiin armeijan johtopaikoilta, ja korkeimmat virat siirtyivät jääkäreille. Millaista sotataitoa jääkärit ryhtyivät armeijan johdossa kehittämään?

Yksi merkittävimpiä foorumeja suomalaiselle sotataitokeskustelulle oli 1920 perustettu *Suomen*

Sotilasaikakauslehti, vuodesta 1935 *Sotilasaikakauslehti*. Lehden päätoimittajina toimi ansioituneita upseereja aina kenraali Hannes Ignatuksesta yleisesikunnan päällikkö Karl Lennart Oeschiin.⁵⁸ *Sotilasaikakauslehtien* sivuilla käyty keskustelu korosti jo varhain tarvetta kehittää Suomen armeijalle oma kansallinen taistelutapa. Jääkärikapteeni Olkkonen kirjoitti 1922 seuraavasti:

Tällaisena erikoislaatuisena maana maastonsa suhteen pidän ehdottomasti omaa maattamme ja katson vääräksi, että muualla saadut kokemukset ja huippuvaatimukset ovat ilman muuta sovellettavat omiin oloihimme, sillä meillä löytyy maastoja, esimerkiksi metsät, jotka ehdottomasti on otettava lukuun uusien taistelutapain vaatimain taisteluyksiköiden muotoja määrättäessä ja ennen kaikkea määrättäessä suhdetta koneiden ja elävän voiman välillä.⁵⁹

Sana ja Miekka -lehti vaati myös vuonna 1924, että oli kehitettävä kansallisesti omaperäinen metsätaisteluooppi, ja totesi, että ”[m]etsä vaikeuttaa tai ehkäisee kokonaan uudenaikaisten taisteluvälineiden, hyökkäysvaunujen, raskaan tykistön, motorisoidun tykistön [sic] j. n. e. käyttöä”.⁶⁰ Luutnantti Konrad Lorentz valitti saman lehden sivuilla vuonna 1926, että ”meilläkin [on] nähtävästi kokonaan luovuttu olosuhteittemme mukaisen normaalitaktiikan luomisesta”.⁶¹

Samana ajatuksena toisti jääkärieversti Edvard Hanell, joka voimakkaasti korosti suomalaisen ja keskieuropalaisen maaston täydellistä vastakohtaisuutta.⁶² Jääkärikapteeni Erkki Hannula piti tykistön ja hyökkäysvaunujen toimintaedellytyksiä Suomen maastossa huonoina.⁶³

Näissä 1930-luvun puolelle jatkuneissa kirjoituksissa on kaksi keskeistä teemaa: ne korostavat Suomen sotilasmaantieteellistä ainutlaatuisuutta

56. Esim. Kemppi 2006, 183; Laaksonen 2011, 117.

57. Lauerma 1966, 959, viite 1.

58. Pertti Kilki, Suomen maanpuolustuslehdistö. Teoksessa Päiviö Tommila & Pekka Raittila (toim.) *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia*. Kustannuskiila Oy 1991, 200–201.

59. Olkkonen 1922, 332.

60. Metsät ja maanpuolustus. *Sana ja Miekka* (1924), 413–416.

61. Konrad Lorentz, Olosuhteistamme ja taktiikastamme. *Sana ja Miekka* (1926), 31–37.

62. Edvard Hanell, Maasto meillä ja Keski-Euroopassa. Vertailuja taktillisessa suhteessa. *Suomen Sotilasaikakauslehti* (1929), 337–351.

63. Erkki Hannula, Maastomme laatu ja jalkaväkemme aseistus. *Suomen Sotilasaikakauslehti* (1931), 65, 76.

ja kiistävät nykyaikaisen sotateknologian käyttökelpoisuuden. Esimerkiksi Olkkonen toteaa:

Toiselta puolelta osoittaa meille sotahistoria niin kaukaa kuin sitä tunnemme, että se maa ja se kansa, joka on lähtenyt taistelemaan liiaksi järjellä, s. o. turvautunut liiaksi ihmisjärjen luomiin koneisiin, on poikkeuksetta joutunut tappiolle taistelussa niitä vastaan, jotka taistelevat sydämellään ja sielullaan ja joita ainoastaan on elähyttänyt terve tarve voittoa tai kuolla.⁶⁴

Jääkäriupseerien yleinen suhtautuminen teknologiaan ja nykyaikaiseen sodankäyntiin oli kielteinen. Paljonpuhuva on esimerkiksi Erik Heinrichsin halventava huomautus tykistön kehittäjänä kunnostautuneesta kenraali Vilho Nenosesta ”tykistöteknikkona”⁶⁵

Azar Gat on esittänyt, että sodankäynnin mekanisointi ensimmäisen maailmansodan jälkeen liittyi laajempaan modernistiseen, protofasistiseen intellektuelliseen ajankuvaan.⁶⁶ Yllä on todettu, että syrjäyttäessään Venäjällä palvelleita upseereita jääkärit luonnehtivat itseään hyvinkin tätä esifasistista henkeä muistuttaneilla tavoilla.

Tarmo Kunnas on nostanut jääkäriupseeri K. M. Walleniuksen esimerkiksi suomalaisesta esifasismista.⁶⁷ Wallenius ihaili jo ennen jääkäriäikäänsä norjalaisrunoilija Sigbjørn Obstfelderiä (1866–1900), jota pidetään norjalaisen modernismin uranuurtajana.⁶⁸ Wallenius erotettiin armeijasta presidentti Ståhlbergin kyydityksen yhteydessä, ja sittemmin hän toimi Lapuan liikkeen palveluksessa ja osallistui Mäntsälän kapinaan. Tutkintavankeudessa hän kirjoitti ensimmäisen eräkirjansa, joka sisältää häkellyttävän rasistisia kuvauksia kolttasaamelaisia kohtaan tehdystä väkivallasta, ja esittää Lapin luonnon sosiaalidarwinistisena paratiisina, joka on kai-

killalla tavoilla korruptoituneen etelän sivistyksen vastakohta.⁶⁹ Wallenius myös konkreettisesti teki rasistista väkivaltaa kolttasaamelaisille toimiesaan Lapissa kansalais sodan jälkeen.⁷⁰

Fasistiseen kapinallikkeeseen osallistuneena rasistina Wallenius vaikuttaisi olevan täydellinen ehdokas Gatin esittelemän sotilaallisen modernismin kannattajaksi. Aikansa modernein ja teknisin aselaji ei ilmeisesti kuitenkaan tehnyt Walleniukseen minkäänlaista erityistä vaikutusta. Tarmo Kunnas on esittänyt, että Wallenius ja muutkin suomalaiset fasistit löysivät kaipaamansa arvot luonnon armottomuudessa, eivätkä keskieuropalaisten virkaveljiensä tavoin teknologiassa ja tulevaisuudessa.⁷¹ Modernistisiin näkemyksiin panssarisodankäynnistä suhtauttiin yleensäkin Suomessa jopa vihamielisesti, usein vedoten suomalaisen maaston koettuihin kansallisiin erityispiirteisiin.⁷²

Kokonaisuutena jääkärien visio vaikuttaa olleen selkeä: Suomelle oli kehitettävä omaperäinen, kansallinen taistelutapa, jossa keskiössä olivat Suomen maaston erityisominaisuudet ja jossa uusien sotateknologia ei ollut merkityksellistä.

Jääkärien sotataito käytännössä

Aikaisempi tutkimus on esittänyt, että suomalaisen sotataito syntyi ulkomaalaisten vaikutteiden ja suomalaisten erityisolojen synteessä.⁷³ Jääkärit kokivat itse tehtäväkseen kehittää uudenai-kaista ja dynaamista kansallista sotataitoa, jossa korostuivat Suomen maaston kansalliset erityispiirteet.

Käytännössä oli kuitenkin toisin. Varsinaisen ohjesääntötyö eteni jääkärien syrjäytettyä Venäjällä palvelleet upseerit erittäin verkkaisesti: uuden kenttäohjesäännön ensimmäinen osa ilmestyi vasta vuonna 1927 ja divisioonan taistelua käsittelevä toinen osa vuonna 1929. Jalkaväki sai uuden harjoitusohjesäännön 1932. Jalkaväen käytössä oli tätä ennen ollut ohjesääntö, joka

64. Olkkonen 1922, 334.

65. Laaksonen 2011, 95.

66. Azar Gat, *A History of Military Thought from the Enlightenment to the Cold War*. Oxford University Press 2001, 521.

67. Tarmo Kunnas, *Fasism in lumous. Eurooppalainen älymyöstö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana*. Atena 2013, 252.

68. Store Norske Leksikon, Sigbjørn Obstfelder, https://snl.no/Sigbjørn_Obstfelder (17.10.2017).

69. Kunnas 2013, 275.

70. Lehtola 1994, 88–89.

71. Kunnas 2013, 276.

72. Michael Halila, *”Onko hyökkäysvaunuilla mitään tulevaisuutta meillä?” Suomalainen panssariajattelu ja puolustusvoimien maastokäsitys 1919–1939*. Pro gradu, Helsingin yliopisto, poliittinen historia 2015, 31–38.

73. Tynkkynen 1996, 91, 388–399.

perustui hyvin vahvasti ruotsalaisiin ja saksalaisiin ohjesääntöihin ja sisälsi pitkiä suoraan näistä käännettyjä osioita.⁷⁴ Jääkärit olivat aiemmin voimakkaasti kritisoineet Venäjällä koulutettuja upseereja siitä, ettei ohjesääntöjä saatu päivitettyä,⁷⁵ ja peräänkuuluttaneet ”kansallista” taktiikkaa joka ei olisi lainaa ulkomailta. Käytännössä kuitenkin jääkärien tultua valtaan ohjesääntöjen kirjoittamisessa kesti, ja ulkomailta kopioitiin surutta. Uudenaikaisten kansallisten ohjesääntöjen puute ei siis haitannutkaan enää, kun ”ryssäupseereista” oli päästy eroon. Samoin siirtyminen taistelutekniikan tasolta esimerkiksi rykmentin ja divisioonan taisteluun toteutui vasta 1920-luvun lopulla.

Myöskään käytännön työskentelyssä ei pidetty kiirettä: vaikka Suomen maaston kansalliset erityispiirteet korostuivat vahvasti jääkärien ajatte-

■ Suomalainen hyökkäysvaunu Petroskoissa lokakuussa 1941. Panssarisodankäynnin ja panssarintorjunnan kehitys oli pahoin laiminlyöty Suomessa ennen talvisotaa, muun muassa koska jääkäriupseerit korostivat hengen voimaa yli aineen. SA-kuva-arkisto 52454.

lussa, metsätaistelun varsinainen kehittäminen alkoi vasta vuonna 1934.⁷⁶ Tästä huolimatta jääkärijohtoinen yleisesikunta arvioi vuonna 1931, että suomalaisten sotilaiden ja yksiköiden kyky liikkua maastossa oli hyvä.⁷⁷ Jääkärit eivät selvästi kokeneet tarpeelliseksi varsinaisesti kehittää ”kansallista” metsätaktiikkaa, vaan pikemminkin he tuntuivat olettaavan, että suomalaiset sotilaat osaisivat ikään kuin luonnostaan toimia metsämaastossa. Ajatuksessa voi nähdä kaikuja suomalaisen nationalismin ajatuksesta suomalaisista ”metsäläisinä”, joka on kuitenkin lähinnä myytti.⁷⁸

74. Tynkkynen 1996, 48–52.

75. Kemppe 2006, 154.

76. Tynkkynen 1996, 44–45. Metsätaistelun kehityksestä ks. Michael Halila, ”Metsä taistelumaastona. Arvostellaanko sitä meillä oikein?” Suomen armeijan metsäsuhde ja metsätaistelun kehittäminen 1918–1939. *Vuosilusto* 12/2018 (tulossa).

77. Raimo Arimo, *Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939. III osa. Jääkärien aika 1925–1939*. Sotatieteen laitos, sotahistorian toimisto 1987, 296–297.

78. Matti Peltonen, *Between Landscape and Language. The Finnish National Self-image in Transition. Scandinavian Journal of History* 25:4 (2000), 274–277.

Sotasuunnitelmissa jääkärien kädenjälki näkyi vahvasti. Venäjällä palvelleen kenraali Oscar Enckellin ollessa yleisesikunnan päällikkö nähtiin ainoaksi realistiseksi vaihtoehdoksi sodassa Neuvosto-Venäjää vastaan puolustus, koska voimien epäsuhta oli niin suuri.⁷⁹ Jääkärit kritisoivat Enckellin ajattelua ankarasti ”passiivisuudesta”, ja noustuaan puolustusvoimien johtoon he laativat uuden sotasuunnitelman, Venäjän keskitys (VK) 27:n. VK 27 perustui samoihin lähtökohtiin kuin Enckellin ajan suunnitelmat, mutta korosti jokaisessa kohdassa hyökkäyksellisyyttä. Pääsotänäyttämö oli Karjalan kannas, jossa suojajoukkojen taakse ryhmittyvän kenttäarmeijan oli ryhdyttävä niin pian kuin mahdollista vastaohyökkäykseen Viipurin suuntaan etenevän vihollisen sivustaan.⁸⁰ VK 27:n myötä myös varusmieskoulutuksessa keskityttiin hyökkäystaistelun opettamiseen.⁸¹

VK 27:n hyökkäyksellinen optimismi ei kestänyt kauaa: yleisesikunnan operatiivinen toimisto laati laskelmia Suomen ja Venäjän liikekannallepanon nopeuksista, ja päätyi toteamaan VK 27:n epärealistiseksi jo vuonna 1930. Sen sijaan seuraavana vuonna kehitettiin suunnitelma VK 31, joka oli aiempien suunnitelmien tavoin puolustusellinen.⁸² Hyökkäyksellinen vaihtoehto säilyi mukana vielä vuoden 1934 suunnitelmissa, mutta vaatimuksena sen toteuttamiselle oli Suomelle poikkeuksellisen edullinen tilanne.⁸³

On mielenkiintoista kysyä, missä määrin VK 27:n optimismi liittyi jääkärien rasismiin, siis heidän tapaansa määritellä itsensä ja vastustajansa rodullisin perustein. Yleisesikunta oli vuonna 1931 arvioinut kenttäarmeijan suorituskykyä. Vaikka materiaalin ei katsottu vastaavan edes minimivaatimuksia ja vaikka todettiin, ettei tarvittavaa koulutusta oltu pystytty voimavarojen puutteessa

antamaan, yleisesikunta päätyi silti arvioimaan, että suomalaisten joukkojen liikkuvuus ja yleinen laatu oli parempaa kuin puna-armeijan.⁸⁴ VK 27:n edellytysten tarkastelussa oltiin toisaalta päädytty toteamaan, ettei kenttäarmeijan suorituskyky riittänyt suunnitelman toteuttamiseen.⁸⁵ Puna-armeijaan suhtauduttiin 1920-luvulla yleisesti ottaen tietyllä ylenkatseella; sitä pidettiin kaavamaisena ja massaan luottavana, joita kuvailtiin ”aitovenäläisinä erikoispiirteinä”. Vaikka Suomessa huomioitiinkin puna-armeijan kehitys, suomalaisia joukkoja pidettiin silti ylivertaisina, eikä puna-armeijan taktiikan ja materiaalin kehitykseen erityisesti reagoitu ennen 1930-lukua.⁸⁶ Tällaisessa ajattelussa, jossa venäläisiä sotilaita pidetään kyvyiltään niin selvästi huonompina, että heidän muodostamaansa sotilaallista uhkaa voidaan ylenkatsoa, on nähtävissä selviä kaikuja jääkärien rasismista.⁸⁷

Myös jääkärien välinpitämättömyys sotateknologiaa kohtaan näkyi sotasuunnitelmissa: Neuvostoliiton voimakkaasti kasvanut panssariase huomioitiin suunnittelussa vasta vuonna 1933.⁸⁸ Panssarintorjunta-aseiden hankintaan ryhdyttiin vasta vuonna 1935, ja hankinnat jäivät auttamatta kesken ennen talvisodan puhkeamista.⁸⁹ Ajattelu panssarijoukkojen käyttökelpoisuudesta alkoi muuttua 1930-luvulla maastokäsityksen muuttumisen myötä.⁹⁰

Jääkärien valta murtuu

Jääkärien ajattelun itsestäänselvyys murtui 1930-luvulla. Kuten Kier on esittänyt, kun yksi alakulttuuri on hallitseva, sen arvot näyttävät itsestään selvinä, mutta kun useita sotilaallisia alakulttuureja on olemassa samaan aikaan, ne näyttävät selvemmin ideologioina.⁹¹ Vaikuttaa siltä, että jääkäreitä nuorempien, Suomessa

79. Raimo Arimo, *Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939. II osa. Enckellin kausi 1919–1924*. Sotatieteen laitos, sotahistorian toimisto 1986, 222–223.

80. Arimo 1987, 285–292.

81. Jarl Kronlund, *Puolustusvoimien rauhan ajan historia. Suomen puolustuslaitos 1918–1939*. Sotatieteen laitos 1988, 335.

82. Arimo 1987, 373–381.

83. Arimo 1987, 383–384.

84. Arimo 1987, 296–297.

85. Arimo 1987, 374.

86. Tynkkynen 1996, 31–32.

87. Lehtola 1994, 130–131.

88. Arimo 1987, 292.

89. Tynkkynen 1996, 81.

90. Halila 2015, 73–82.

91. Kier 1995, 77–81.

virallisen upseerikoulutuksen saaneiden kadettiupseerien nousu merkittävämpiin virkoihin ja myös julkisuuteen maanpuolustuslehdistössä 1930-luvulla teki jääkäreistä yhden kulttuurin muiden joukossa, ja ennen itsestäänselvyyksinä näyttäytyneet totuudet voitiin haastaa. Kadettiupseerit muodostivat oman, nuoremman upseeriryhmänsä, joka oli tietoinen siitä, ettei kuulunut jääkäreihin eikä Venäjällä palvelleisiin upseereihin.⁹² Näiden ryhmien riitely ja jääkärien identiteettityö jäivät ehkä siksi kadeteille suhteellisen merkityksettömiksi asioiksi, ja he saattoivat lähestyä sotataidon kehittämistä vapaammin omien kokemustensa pohjalta.

Vahvin haaste jääkärien käsityksille tuli ehkä yllättäen yleisesikunnan sisältä. Vuonna 1931 valmistunut muistio ”Maavoimien uudestijärjestely” kertasi puolustusvoimien alkutaipaleen Saksan armeijan vaikutusvallassa ja esitti voimakkaan vaatimuksen puolustusvoimien järjestämisestä kansalliselle pohjalle. Muistio perusteli, että siinä missä Suomen armeija oli alun perin järjestetty saksalaisten apujoukoksi, oli nyt korkea aika muuttaa maavoimien organisaatio Suomen puolustamiseen tarkoitetuksi.⁹³

Kritiikin aiheellisuus kävi selväksi, kun vuonna 1934 Uomaalla järjestettiin mittavat metsätaistelukokeilut. Niiden tuloksena todettiin, ettei ”kiv. komppania nykyisen aseistuksena avulla pysty hyökkäystehtävää suorittamaan metsämaastossa.”⁹⁴ Kun jalkaväen perusyksiköllä todetaan näin perustavanlaatuisia ongelmia, vielä juuri kansalliseksi nimetyssä maastossa, sotataidon on kehityksessä ollut puutteita. Jalkaväen tarkastaja, jääkärikenraali Aarne Heikinheimo, kirjoittikin sotaväen päällikölle vuonna 1934 ehdottaakseen pysyvän elimen perustamista jalkaväen aseistuksen kehittämiseksi, koska aikaisemmin hankintoja oltiin toteutettu niin huonosti.

Myöskin sellaisten kysymysten kuin aseiden taktillis-teknillisten ominaisuuksien tai kent-

täkelpoisuuden tutkiminen on joko huomauttamatta sivuutettu, jäänyt liian pintapuolisesti käsitellyksi tai on työ kohtalokkaalla tavalla sitten viivästynyt.⁹⁵

Aiemmin on voimakkaasti korostettu niukkojen määrärahojen merkitystä maavoimien puutteellisen varustuksen syynä, mutta Heikinheimon kritiikki antaa ymmärtää, että myös armeijalla oli omat selkeät ongelmansa.

Myös maanpuolustuslehdistössä alkoi 1930-luvulla näkyä selvästi kriittisiä ääniä. Kapteeni Y. Järvinen kirjoitti *Sotilasaikakauslehdessä* vuonna 1935:

Onhan myönnettävä, että tähänastinen metsän ihailumme hyökkäysmaastona on jäänyt perusteluja vaille, kenenkään oikeastaan tietämättä mistä se on syntynyt.⁹⁶

Jälkikäteen vaikuttaa suhteellisen selvältä, mistä metsähyökkäysintoto oli peräisin: jääkärien hyökkäysuskosta ja nationalistisesta maastokäsityksestä. Asian uskoisi olleen myös aikalaisille selvä, mutta kadettiupseeri Järvinen ilmaisee itseään diplomaattisesti. Kapteeni Wolf Halsti käytti suoremppaa kieltä:

Lienee myönnettävä, että meidän puolustuslaitoksemme varsinkin alkuvuosina selvästi kantoi tällaista nuoren leimaa. Organisaatiomme ja taktiikkamme olivat selviä keski-eurooppalaisten jäljennöksiä. Jokainen vähänkin vanhempi upseeri muistaneekin hyvin ne ajat, jolloin metsätaistelua opetettaessa luettiin tämä kuuluvaksi ”toimintaan erikoisissa olosuhteissa.”⁹⁷

Halsti viittaa tässä suoraan *Suomalaiseen Sotilaskäsikirjaan*, jossa metsätaistelu käsiteltiin lainauksessa nimetyssä osiossa. Hän käyttää samaa kansallisen ja ulkomaalaisen vastakkainasette-

92. Kemppe 2006, 103.

93. Kansallisarkisto, Yleisesikunta, järjestelytoimisto (toimisto VIII), Hh:104c Maavoimien uudelleen järjestelyehdotus liitteenä (1931–1931), T-22104/103, 1–5

94. Kansallisarkisto, Yleisesikunta, koulutustoimisto (toimisto X), 20 Metsätaistelukokemusselostus (1935–1935), T-17644/4, 26.

95. Kansallisarkisto, Yleisesikunta, jalkaväentarkastaja, 21 Salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto (1934–1934), Koskee: pysyvän elimen aikaansaamista jv:n aseistuksen kehittämiseksi, T-17814/10.

96. Y. Järvinen, Näkökohtia metsästä ja avomaastosta taistelumaastona. *Sotilasaikakauslehti* (1935), 73.

97. Wolf Halsti, Keski-eurooppalaisesta ja suomalaisesta taktikasta ja organisaatiosta. *Sotilasaikakauslehti* (1935), 263–264.

lua johon jääkäritkin olivat vedonneet, mutta kääntää asetelman niin, että jääkärien ajatukset ja varhaiset ohjesäännöt ovatkin nyt epäkansallisia. Sinänsä Halstin väite on selvästi tosi: varhaiset ohjesäännöt todella olivat käännoiksi saksalaisista ja ruotsalaisista alkuteoksista. Samalla kuitenkin se, että sama retoriikka kansallisen sotataidon tarpeesta toistuu niin 1920- kuin 1930-luvullakin, kertoo siitä, että suomalaisen omaperäisen taktiikan kehittäminen oli jäänyt pahasti kesken. Majuri Kai Savonius summaa keskustelua vuonna 1934 *Tiede ja Ase* -lehdessä seuraavasti:

Armeijamme omaperäiseksi! Tämä on usein kuultu ja tunnustettu totuus. Koska armeijamme on parhaillaan kiihkeässä kehitysvaiheessa, olen rojhennut ottaa esitykseni aiheeksi kysymyksen, mikä olisi tämä omaperäinen pohja meillä.⁹⁸

Vähintään voidaan sanoa, ettei 1930-luvun kadettiupseerien mielestä jääkärien pyrkimys kansallisen sotataidon luomiseen ollut tuottanut tulosta, jos armeija ei vuosikymmenen jääkärivallan jälkeen vieläkään ollut omaperäinen.

Kokonaisuutena siis se kansallinen sotilaallinen mullistus, jonka olisi pitänyt seurata ”taantuneiden perääntymisjärjestelmän miesten” puhdistamisesta armeijasta, jäi tapahtumatta. Jääkärit kyllä kirjoittivat julkisuudessa kansallisesta, Suomen olosuhteisiin sopeutetusta sotataidosta, mutta käytännössä sen luominen jäi alkutekijöihinsä. Vaikka *Suomalainen Sotilaskäsikirja* korvattiin selvästi vanhentuneena, moni siinä näkyneistä teemoista jatkui jääkärien toiminnassa. Usko hyökkäykseen näkyi selvimmin VK 27 -suunnitelmassa ja myös sen pohjalta järjestetyssä varusmieskoulutuksessa. Tynkkynen on esittänyt, että vaikka esimerkiksi kadettiupseeri Valo Nihtilä sai 1930-luvulla jossain määrin juurrutettua ajatusta puolustustaistelun välttämättömyydestä, silti ”hyökkäys oli talvisotaan asti ehdottomasti kaikkea ajattelua ohjaava tekijä”.⁹⁹ Tämä on selkeästi nähtävä jääkärien perintönä. Samoin teknologian kehityksen väheksyminen

jatkui pitkälle 1930-luvulle, ja jääkärien rasismi näyttää vaikuttaneen puna-armeijan jatkuvaan aliarviointiin. Myös sotatieteellisen keskustelun pyöriminen hyvän kansallisen ja pahan epäkansallisen ympärillä voidaan nähdä jatkumona jääkärien voimakkaalle nationalismille ja rasismille.

Kun Jarl Kronlundin toimittama *Puolustuslaitoksen rauhan ajan historia* käsittelee muistiota ”Maavoimien uudestijärjestely”, vaikuttaa kyseisen osion kirjoittaja suorastaan närkästyneeltä ja kiistää ehdottomasti muistion todenperäisyyden.

Sanonta [maavoimien saksalaisvaikutteista, ks. yllä] on voimakas: se mitätöi siihen astisen työn, josta olivat vastanneet saksalaiset, Venäjällä koulutuksensa saaneet upseerit ja jääkärieliitti. Aikaisemmat sukupolvet olivat tämän mukaan hoitaneet huonosti leiviskänsä. Näin ei ilmeisestikään voinut olla.¹⁰⁰

On mielenkiintoista, että siinä missä jääkäreiden kritisointi tyrnähti 1980-luvulla *a priori* perusteettomana, aikalaisilla ja jääkäreillä itsellään ei ollut näin jyrkkää asennetta. Päinvastoin, esimerkiksi maavoimien organisaation vierasperäisyydestä ja sopimattomuudesta Suomen olosuhteisiin ei syntynyt julkisuudessa minkäänlaista väittelyä, vaan näkemys hyväksyttiin yleisesti, ja organisaatiota ryhdyttiin kehittämään. Siinä missä jääkärit olivat edellisellä vuosikymmenellä hyökänneet voimakkaasti Venäjällä koulutettuja upseereja vastaan, he eivät nyt nousseet puolustautumaan kritiikkiä vastaan.

Oliko niin, että jääkäreille oli tärkeintä tehdä omaa identiteettityötä ja ”puhdistaa” armeija heidän vieraina pitämistään aineksista – ja kun armeija oli näin puhdistettu, he eivät olleet enää niin omistautuneita niille ideoille, joiden nimissä puhdistus oli toimitettu? Joka tapauksessa sellaisen sotataidon kehittäminen, jota voidaan pitää jääkärien omilla kriteereillä kansallisena – eli joka soveltuu erityisesti Suomen olosuhteisiin – alkoi toden teolla vasta 1930-luvulla. Se vaati jääkärien ajan organisaation ja taktiikan merkittävää uudistamista ja jääkärien sotilaallisen ajattelun keskeisten periaatteiden hylkäämistä.

98. Kai Savonius, Armeijamme omaperäiseksi. *Tiede ja Ase* (1934), 48.

99. Tynkkynen 1996, 55.

100. Kronlund 1986, 381.

Johtopäätökset

Suomalainen sotataito ei kehittynyt talvisotaa edeltävänä aikana johdonmukaisen lineaarisesti, eikä selkeästi rinnan muiden Euroopan maiden kanssa. Sotataidon kehitystä hallitsi etenkin 1920-luvulla jääkärien sotilaallinen kulttuuri, joka Elizabeth Kierin esittämällä tavalla nousi jääkärikapinan jälkeen vallitsevaksi. Sen käsitykset asioista muuttuivat itsestäänselvyyksiksi, kunnes kadettiupseerien kulttuuri nousi haastamaan sitä. Suomalaisen kansallisen sotataidon kehitys alkoi toden teolla vasta sen jälkeen, kun jääkärien kulttuuri oli menettänyt valta-asemansa.

Jääkärien sotilaallisella kulttuurilla oli neljä keskeistä ominaisuutta. Siinä korostettiin voimakkaasti kurin merkitystä. Kurin tehtävä oli tuottaa erilaisista yksilöistä täysin yhtenäinen joukko; joukkoon sopimattomat oli puhdistettava. Tätä puhdistuksen ajatusta jääkärit pääsivät toteuttamaan kansalaissodassa ja Venäjällä palvelleiden upseerien ajamisessa armeijasta. Jääkäreiden tärkein sotatieteellinen uskonkappale taas oli hyökkäys. Hyökkäyksen ylivaltaa toteutettiin etenkin sotasuunnitelmassa VK 27, mutta myös varusmiesten koulutuksessa ja kauttaaltaan armeijan toiminnassa. Vaikka hyvinkin pian VK 27:n laatimisen jälkeen jouduttiin puolustusellinen vaihtoehto palauttamaan valikoimaan, on aikaa ennen talvisotaa silti luonnehdittu hyökkäyssodankäynnin hallitsemaksi. Hyökkäyksellisyttä ei siis voi ohittaa ”kokeiluina”.

Rinnan hyökkäyksen ylivallan kanssa kulki jääkärien ylenkatsova asenne teknologian kehitykseen. Suomen maaston katsottiin estävän modernin sotateknologian käytön tai teknologiaan nojaaminen katsottiin taantumukselliseksi. Tästä seurasi se, että puna-armeijan ja etenkin sen panssariaseen kehitystä ei huomioitu, ja panssarintorjunnan kehitys oli auttamatta kes-

ken talvisodan alkaessa. Posenin käsittein jääkärien sotataito oli selvästi hyökkäyksellistä ja pysähtynyttä. Neljäs ominaisuus oli jääkärien sotatieteellisen katseen kapeus, joka liittyy teknologian ylenkatseeseen: sotatieteellinen huomio kiinnittyi suhteettomasti taistelutekniikkaan ja suurstrategiaan, korkeamman taktiikan ja operaatiotaidon kustannuksella.

Näihin ominaisuuksiin voidaan lisätä viidennen jääkärien rasismi. Vaikka ”tsaariniupseerien” puhdistaminen armeijasta liittyi myös jääkärien urapyrkimyksiin, oli siinä selvästi mukana jääkärien syvästi rasistinen suhtautuminen kaikkeen, jota he pitivät epäkansallisena ja venäläisperäisenä. Sama ideologia oli ohjannut jääkäriupseerien intoa osallistua kansalaissotaan, jossa he olivat päässeet puhdistamaan Suomen kansaa ”ryssäläisyydestä”. Vaikuttaa siltä, että jääkärien rasismi sai heidät väheksymään puna-armeijaa vastustajana, mikä tekee hyökkäyksen korostamisesta ja teknologian ylenkatsomisesta myös ymmärrettävämpää.

Jääkärien sotilaallisen kulttuurin nousu ja murros selittää sotataidon muutosta. Kun jääkärit syrjäyttivät Venäjällä palvelleet upseerit puolustusvoimien johdosta, muuttui sotataito voimakkaan hyökkäyspainotteiseksi ja hankintoja laiminlyötiin. Kadettiupseerien nousu paljastaa sotataidossa useita selkeitä ongelmia, joita ryhdytään korjaamaan. Sen sijaan, että sotataidon kehitys olisi johdonmukaisesti edennyt kohti selkeää maalia, sotilaalliset kulttuurit muuttivat sitä, miten sota, sotataito ja Suomen maasto milloinkin nähtiin.

VTM **Michael Halila** on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston poliittisen historian oppiaineessa.

Sähköposti: mikaelhalila@gmail.com.